

Maja Daniel

ORCID 0000-0002-4280-6905

Pieśni serca i zwodnicze żądze: naturalizm w krótkiej prozie Annie Proulx¹

Twórczość Annie Proulx wyrasta z tradycji literackiego naturalizmu². Zarówno konwencja, jak i metoda stosowane przez pisarkę w prozie wydają się być dwudziestopierwszowiecznym wcieleniem tego – od samego początku kontrowersyjnego – prądu. Mylne jest bowiem powszechne przekonanie, iż naturalizm amerykański istniał jedynie przez krótki okres pomiędzy 1890 a 1915 rokiem oraz że cechował się stałymi i niezmiennymi ramami koncepcyjnymi. Wręcz przeciwnie. Jak zauważył Keith Newlin, jest to pole wciąż żywe i aktywne, prąd reinterpretowany przez każde kolejne pokolenia zgodnie z krytycznymi teoriami i kulturowymi niepokojami danego okresu³.

Przypadek Annie Proulx potwierdza zasadność przytoczonego stwierdzenia. Jej dzieła charakteryzują się zwięzłością i dbałością o szczegóły. Autorka posługuje się metodą dokumentacji,

¹ Tekst powstał w ramach projektu badawczego REWEST, finansowanego przez Rząd Kraju Basków (IT-1026-16) oraz Uniwersytet Kraju Basków, UPV/EHU. Za sfinansowanie badań dziękuję również hiszpańskiemu Ministerstwu Edukacji, Kultury i Sportu (PGC2018-094659-B-C21), FEDER.

² W niniejszym rozdziale wykorzystałam fragmenty artykułu mojego autorstwa we własnym przekładzie: „Natural Urges as (Mis)Leading Forces in Annie Proulx’s Naturalistic New England and Newfoundland Fiction”, *Verbeia. Journal of English and Spanish Studies* 4 (2019), s. 173-186.

³ Keith Newlin, „Introduction: The Naturalistic Imagination and the Aesthetics of Excess”, [w:] *The Oxford Handbook of American Naturalism*, red. idem (Oxford: Oxford University Press, 2011), s. 3-4.

prowadząc obserwacje iście naukowym sposobem. Spędza co najmniej rok w miejscu akcji dzieła, nad którym pracuje; dogłębnie studiuje historię danej lokalizacji i jej mieszkańców, dokładnie przygląda się klimatowi oraz – co zwykle uważa za najważniejsze – krajobrazowi. Ponadto Proulx, jak przyznała w wywiadzie dla *Missouri Review*, bada „wcześniejszą oraz aktualnie dominującą gospodarkę opartą na surowcach” i „pochodzenie etniczne osadników”⁴. Co ciekawe, wykorzystywane przez nią informacje pochodzą często z nieoficjalnych źródeł, takich jak na przykład: poradniki majsterkowicza, cmentarze, tablice ogłoszeń itp. Być może dlatego nigdy nie rozstaje się z notatnikiem wypełnionym szkicami i przeróżnymi zapiskami dotyczącymi szczegółów.

Autorka skupia się głównie na tematach blisko związanych z pojęciem miejsca jako środowiska życia mieszkańców. Oprócz kwestii historycznych i geograficznych to te dotyczące ekonomii (a co za tym idzie uwarunkowań społecznych) są podstawowym motorem rozwoju akcji jej powieści i opowiadań. Sama Proulx przyznaje się do inspiracji stworzoną przez francuskich historyków szkołą Annales. W wywiadzie udzielonym w 1999 roku powiedziała: „Pociągała mnie francuska szkoła Annales, która zapoczątkowała drobiazgowo badanie życia przeciętnych ludzi poprzez ich księgi rachunkowe, testamenty, akta ślubów i zgonów, technikę uprawy i rzemiosła, rozwój technologii. Moja literatura odzwierciedla to zainteresowanie”⁵.

Niemal wszystkie utwory Proulx oparte są na naturalistycznym podejściu do sił natury rozumianych jako czynniki determinujące losy bohaterów. Ponadto takie elementy, jak tło historyczne oraz specyfika otaczającego daną postać społeczeństwa, jawią się jako kluczowe dla fabuły. Warto dodać, że dzieła pisarki wypełniają sceneria i postaci niemające nic wspólnego z rzekomym mitycznym wizerunkiem opisywanego miejsca. Proulx rozprawia się z „przypisanymi” obrazami obszarów o wyjątkowo wyrazistej kulturze: Nowej Anglii, Nowej Fundlandii czy amerykańskiego

⁴ „An Interview with Annie Proulx”, *Missouri Review* 22.2 (1999). Wszystkie przekłady z publikacji anglojęzycznych w tłumaczeniu autorki rozdziału.

⁵ Ibidem.

Zachodu, i reaguje na nie „celowym umniejszeniem tendencyjnych mitów dotyczących krajobrazu i zasiedlającej [dany teren] populacji”⁶.

Życiem bohaterów większości tekstów kierują przede wszystkim potrzeby naturalne. Instynkt, nieposkromiony popęd seksualny oraz nałogi – oto siły, które ich prowadzą (lub raczej zwodzą) i warunkują wszelkie ich decyzje. Sam sposób przedstawienia seksualności w prozie Proulx wskazuje na naturalistyczne podwaliny jej twórczości. Seksualne żądze wraz z innymi destrukcyjnymi impulsami, wyrastającymi z nienawiści, mściwości lub rozmaitych uzależnień, wysuwają się tutaj na pierwszy plan. Do analizy wybrałam opowiadania ze zbioru *Pieśni serca i inne opowiadania*⁷ osadzone w Nowej Anglii, głównie w stanie Vermont, „w hrabstwie Chopping, w Ameryce Północnej cienistych jarów, olbrzymich drzew i skarp zbyt urwistych nawet dla kozy śnieżnej”⁸. Czas akcji to druga połowa XX wieku, lata 50. i 80., czyli czasy szczególnie ciężkie z przyczyn społecznych i ekonomicznych dla ludzi zamieszkujących wiejskie rejony Nowej Anglii. Małe gospodarstwa mleczne nie przynosiły już wtedy dochodów, a postęp nie dotarł jeszcze do tych odległych wiejskich zakątków, więc brak perspektyw dla lokalnych przedsiębiorstw stał się faktem. Pozbawione większych nadziei poszukiwania godziwego wynagrodzenia zaprowadziły wielu tamtejszych mieszkańców do dużych ośrodków miejskich; maruderom pozostały zasiłki i dorywcze, nisko płatne prace. Zanikły stosunki sąsiedzkie w społecznościach opartych dotychczas na bliskich związkach międzyludzkich. Nowi przybysze – „nowowiejska” burżuazja – zaczęli wykupywać podupadłe gospodarstwa od zdesperowanych

⁶ Michael Kowalewski, „Contemporary Regionalism”, [w:] *A Companion to the Regional Literatures of America*, red. Charles L. Crow (Malden: Blackwell Publishing, 2003), s. 11.

⁷ Pod tytułem *Heart Songs and Other Stories* wydanych zostało dziewięć opowiadań w 1988 roku; kolejne dwa wzbogaciły wydanie z roku 1995, tym razem zatytułowane po prostu *Heart Songs* [London: Fourth Estate]. W Polsce jedyne wydanie to: *Pieśni serca i inne opowiadania*, przeł. Marta Jabłońska-Majchrzak i Konrad Majchrzak (Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 1999).

⁸ Laura Cumming, „Chopping and Unchanging”, *The Times Literary Supplement* 4532 (1990), s. 148.

farmerów i przekształcać je w idylliczne domki letnie. W tym kontekście opowiadania Proulx można interpretować z perspektywy prac analizujących klasowe różnice społeczne. Autorka, jak trafnie określiła to Karen L. Rood w monografii *Understanding Annie Proulx*, opisuje w dosłowny sposób „efekty wielu lat biedy, katorżniczej harówki, przemocy domowej, gwałtów i furii, która czasami wzbiera przez dziesięciolecia, by wreszcie gwałtownie objawić się w postaci aktów zemsty”⁹.

Ten literacki debiut (wcześniej publikowała głównie poradniki dotyczące życia na wsi) ponad pięćdziesięcioletniej pisarki został pochlebnie przyjęty przez krytykę. Loree Rackstraw recenzję dla *The North American Review* rozpoczyna od przytoczenia definicji opowiadania według R. V. Cassilla: „ażyl dla tych, którzy pragną zgłębić kondycję człowieczeństwa z pozycji czujących istot ludzkich”¹⁰. Krytyczka podkreśla, że Proulx nie tylko ukazuje wzruszające i kuriozalne zmagania wiejskiego pospólstwa, ale rysuje też wyraźną kreską bolesne rozterki dotyczące ludzkich potrzeb, tylko trochę łagodząc je ironią. Rackstraw uchwyciła jeden z kluczowych aspektów krótkiej prozy Proulx. Natomiast ja w analizie główny nacisk kładę z jednej strony na rolę środowiska (fizyczne i kulturowe brzemień *milieu*), a z drugiej na znaczenie siły pożądania.

Analizę naturalistycznego charakteru utworów zebranych w *Pieśniach serca* warto poprzedzić krótkim wprowadzeniem do naturalizmu w literaturze amerykańskiej. Zastanawia bowiem fakt, że nawet ponad sto lat od momentu największej popularności nurtu na gruncie amerykańskim jego zdefiniowanie wciąż następuje problemowo. W XIX wieku Frank Norris opisał naturalizm poprzez negację: „To nie jest romantyzm – ten dramat ludzki, dziejący się wśród krwi i odchodów. To nie jest realizm. Jest to szkoła sama w sobie, unikalna, ponura, niewyobrażalnie potężna. To jest

⁹ Karen L. Rood, *Understanding Annie Proulx* (Columbia: University of South Carolina Press, 2001), s. 17-18.

¹⁰ Loree Rackstraw, „Painful Resolution: Review of *Heart Songs and Other Stories* by Annie Proulx”, *The North American Review* 274.3 (1989), s. 66.

naturalizm”¹¹. Charles Child Walcutt pisze: „Prawdziwa istota naturalizmu nie została jeszcze wyłoniona. W jednej postaci jawi się jako kudłaty, małopokształtny potwór; w innej jako boski gigant. Gorszący, bestialski, naukowy, mesjański – ledwie jego kontur zaczyna się zarysowywać gdy, jak Proteusz, prześlizga się między palcami i powraca w innej formie”¹². Garść czysto historycznych faktów nie rozwieje przedstawionych wątpliwości, ułatwi jednak zrozumienie powstania i rozwoju prądu.

Pod koniec XIX wieku zdobyły popularność nowe teorie ludzkiej natury. Człowiek zaczął być rozumiany jako istota bezradnie dryfująca po ciągle zmieniającym się wszechświecie; podkreślano znaczenie nałogów (często dziedzicznych), niezdolność do kontrolowania gwałtownych, agresywnych impulsów oraz zgubnych uczuć czy też trudności w panowaniu nad popędem seksualnym. Poglądy takie rozprzestrzeniły się najpierw wśród naukowców i pisarzy europejskich, z czasem zaczęły kształtować również intelektualny horyzont twórców amerykańskich. Inspiracją Emila Zoli, uważanego za głównego przedstawiciela nurtu naturalistycznego, była filozofia pozytywizmu i dziewiętnastowieczne odkrycia z dziedziny nauk przyrodniczych. W swoich dziełach literackich Zola traktował ludzkich bohaterów, jakby byli zwierzętami niezdolnymi oprzeć się wpływowi środowiska. Człowiek został uznany za wytwór walki o byt, ewoluujący pod wpływem otoczenia. Kładziono nacisk na pojęcie dziedziczności, by wytłumaczyć wynaturzenia charakteru. Impulsy, instynkty i żądze badano jako siły witalne, popychające ludzi do działania. Szczególną uwagę zwrócono na seks, wyolbrzymiając wręcz jego rolę w życiu człowieka. Pożądanie jawiło się jako siła niemożliwa do okiełznania, potrzeba fizyczna porównywalna do głodu albo pragnienia. Romantyczne wyobrażenie miłości znikło, podobnie jak romantyczna idea natury. Natura miała „być badana i odtwarzana obiektywnie i zgodnie z prawdą”, a „naturalista wybierał

¹¹ Frank Norris, „Zola as a Romantic Writer”, [w:] idem, *Novels and Essays* (New York: The Library of America, 1986), s. 1108.

¹² Charles Child Walcutt, *American Literary Naturalism, a Divided Stream* (Minneapolis: Minnesota Archive Editions, 2001), s. 3.